

МИГРАЦИЯТА И ОБЕЗЛЮДЯВАНЕТО НА РАЙОНИТЕ – ЗАПЛАХА ЗА НАЦИОНАЛНАТА СИГУРНОСТ

д-р Ивелина Проданова

Университет по библиотекознание и информационни технологии

MIGRATION AND DEPOPULATION OF THE REGIONS – A DANGER FOR NATIONAL SECURITY

Ivelina Prodanova, PhD

University of library studies and information technologies

Анотация: Разгледани са данните, свързани с демографската ситуация в България. Очертани са различията в регионите. Посочени са възможни мерки и инициативи, които целят преодоляване на неблагоприятните тенденции.

Ключови думи: демографско развитие, регионално развитие, национална сигурност

Abstract: Data Linked to the demographic situation in Bulgaria are examined. Differences between the regions are outlined. Possible measures and initiatives aimed at overcoming the negative trends are pointed out.

Key words: demographic change, regional development, national security

Миграционните процеси и регионалните различия не създават пряк риск за сигурността на страната, но разгледани съвкупно с данните за демографското развитие очертават тенденция, която е неблагоприятна за националната сигурност.

Цифрите от последното преброяване в България, проведено през 2011 година показват, че населението е 7 364 570 души. И без задълбочен анализ ще видим, че съществена част от населението на страната е струпано в най-големите градове. В 60 български общини преброените лица са под 6000 души.¹

Статистическите данни на НСИ седем години по-късно показват:

„Демографска ситуация в страната през 2018 година:

- Продължава процесът на намаляване и застаряване на населението;
- Задълбочава се дисбалансът в териториалното разпределение на населението;
- Намалява броят на живородените деца и коефициентът на обща раждаемост;
- Намалява броят на умрелите лица и коефициентът на обща смъртност;
- Намалява детската смъртност;
- Увеличават се броят на сключените граждански бракове и броят на бракоразводите;
- Остава непроменена очакваната средна продължителност на живота.

¹ Национален статистически институт, Преброяване 2011
<http://www.nsi.bg/census2011/NPDOCS/Census2011final.pdf>

Брой и структури на населението

Към 31 декември 2018 г. населението на България е 7 000 039 души, което представлява 1.4% от населението на Европейския съюз. **В сравнение с 2017 г. населението на страната намалява с 49 995 души**, или с 0.7%. Мъжете са 3 395 701 (48.5%), а жените – 3 604 338 (51.5%), или на 1 000 мъже се падат 1 061 жени. Броят на мъжете преобладава във възрастите до 53 години. С нарастването на възрастта се увеличават броят и относителният дял на жените от общото население на страната.”²

Само за една година населението на страната е намаляло с близо 50 хиляди души, толкова, колкото живеят в един средно голям български град. Дори само тази цифра е достатъчно тревожна и изисква начертаването на редица от мерки, които на първо време поне да задържат тези процеси.

Пак в статистиката на НСИ можем да прочетем, че в градовете живеят 5 159 129 души, или 73.7%, а в селата - 1 840 910 души, или 26.3% от населението на страната. София, Пловдив, Варна Бургас, Русе и Стара Загора са градовете с повече от 100 000 жители.

В 73 общини с население под 6 000 души живеят едва 4.0% от населението на страната. Ако сравним цифрите с тези от 2011 г., ще видим, че броят на общините с население под 6000 души е нараснал с 13 и можем да очертаем извода, че продължава обезлюдяването на малките населени места.

Сходни са данните на Евростат от 2016 г.: „Трайна тенденцията на обезлюдяване на селските райони и преселване на хората към големите градове в България, показват последните данни на Евростат.

В градска среда у нас живеят около 5,2 млн. души, които обитават 2,6 млн. броя жилища. Европейската статистика отчита, че делът на градското население се е увеличил – от 20% през 1950 г. – до 67% на сто през 1990 г. и до 75% през 2016 г.

Селските райони за около 65 години са загубили близо 6 милиона души население за сметка на градските райони. В момента в селата у нас живеят около 1,8 млн. души.

Отчита се също, че София и Варна са единствените градове у нас, които през последните години отбелязват непроменено трайно увеличение на населението си – в София с около 30%, във Варна – с около 10%. А най-бързо обезлюдяващите градове са Враца и Видин.”³

След две години предстои да се проведе ново преброяване в страната. Предвид тенденцията, посочена през 2011-та година, както и демографските данни за 2018 година, моята лична прогноза е, че за съжаление населението в страната ще продължи да намалява, регионалните дисбаланси ще продължат да се задълбочават, а общините с население под 6000 души вероятно ще са повече от 73.

Процесът на намаляване на раждаемостта е факт не само в най-малките населени места. Все по-често в доклади, проучвания и статии в пресата можем да прочетем стряскащи цифри, които за съжаление потвърждават тази тенденция.

² Национален статистически институт, Население и демографски процеси през 2018 г. http://www.nsi.bg/sites/default/files/files/pressreleases/Population2018_ZG7X53J.pdf

³ Faktor.bg, Евростат: В България има трайна тенденция за обезлюдяване на селските райони, <https://www.faktor.bg/bg/articles/novini/balgariya/evrostat-v-balgariya-ima-trayna-tendentsiya-za-obezlyudyavane-na-selskite-rayoni>

В публикация във вестник „24 часа“ се цитира прогноза на БАН, според която до 2040 година населението на България ще е под 6 милиона души.⁴ Очевидно продължава да е налице нереализиране на репродуктивния идеал на българите – семейство с две деца, очертан в Националната стратегия за демографско развитие на Министерството на труда и социалната политика. Една от причините, посочени за намаляване на раждаемостта е емиграцията на българи във фертилна възраст. „Според НСИ например за същите тези 30 години – между 1984 и 2016 г., България е напусната от 1,85 млн. български граждани.“⁵

Проблемите, свързани с намаляването на населението и обезлюдяването засегна в речта си Папа Франциск по време на посещението си в България неотдавна: „Сега, в този исторически момент, 30 години след края на тоталитарния режим, който възпрепятстваше свободата и инициативите, България трябва да се справя с последиците на емиграцията, през последните десетилетия, на повече от два милиона нейни съграждани, напуснали страната в търсене на нови възможности за работа. В същото време България – както и редица други страни от стария континент – трябва да държи сметка за онова, което може да се нарече нова зима: демографската, паднала като ледена завеса над голяма част от Европа, последица от намаленото доверие в бъдещето. Следователно спадът на ражданията, който се прибавя към интензивния миграционен поток, доведе до обезлюдяването и напускането на много села и градове.“⁶

Демографската зима, за която говори Папата е факт не само за България, но и за много от държавите в Европа. Считаю, че този въпрос е много сериозен и актуален, и следва приоритетно да се формират политики, които да насърчават повишаването на раждаемостта в страните от Европейския съюз.

Да очакваме, че ще се промени тенденцията на намаляване и застаряване на населението, означава да очакваме чудо. Цифрите сочат, че е крайно време демографското развитие на страната да стане основен приоритет и да се въведат ефективни мерки за насърчаване на раждаемостта. Сред тях удачни са запазване на платеното майчинство за период от две години; осигуряване на детски надбавки за всяко българско дете, без значение какъв е дохода на родителите; осигуряване на финансово подпомагане за студентите, които отглеждат деца; възможност за безплатно ползване на обществено жилище; въвеждане на данъчни облекчения за млади семейства с деца; осигуряването на гъвкави модели, които да позволяват на майките да съвместяват кариерното развитие с отглеждането на децата и др.

Предвид цифрите, логично в бъдеще можем да очакваме намаляване на броя на работещите, статистиката показва още застаряване на населението. Дори само това може да ни даде основание да очакваме неблагоприятна тенденция и за социалната, здравната и пенсионната системи.

⁴ „24 часа“, БАН: Изчезването на българите вече е необратим процес, под 6 млн. у нас през 2040 г. <https://m.24chasa.bg/novini/article/6786607>

⁵ Dnes.bg Почти 2 млн. българи напуснали България за последните 30 г. <https://www.dnes.bg/obshtestvo/2018/09/22/pochti-2-mln-byulgari-napusnali-byulgaria-za-poslednite-30-g.388602>

⁶ „Дневник“, Словото на папата: Демографска зима се спуска като ледена завеса над Европа https://www.dnevnik.bg/bulgaria/2019/05/05/3429383_slovoto_na_papata_demografaska_zima_se_spusna_kato/

И към момента продължава миграция на населението от селата и малките градове към по-големите градове и от по-големите градове – към столицата и чужбина. В основата на обезлюдяването на районите е липсата на поминък за хората.

Все по-често в пресата можем да видим публикации, които в средносрочен план очертават липса на кадри в редица професии. Знаем, че поради по-добро заплащане много от българските лекари работят в чужбина. Вече се отчита, че намалява броя на медицинските сестри, причината – отново ниското заплащане, другият важен извод очертан в статия във вестник „Дневник“ от януари 2018 г., е че средната възраст е 58 години и една четвърт от медицинските сестри трябва да се пенсионират през тази година.⁷

Подобна е ситуацията при учителите, средната възраст на българския учител е 50 години и той е с 10 години по-възрастен от учителя в Европейския съюз и Съединените щати. Почти половината от българските преподаватели ще излязат в пенсия до няколко години⁸.

За липсата на инженери също се говори отдавна. Напоследък често се споменава и за липса на кадри в професии, където образователния ценз не е толкова висок. Например няма достатъчно строителни работници, чистачи, обслужващ персонал в хотелиерството и ресторантьорството и др. От една страна търсещите работа, твърдят, че не са налице достатъчно възможности за реализация, от друга страна работодателите считат, че липсва достатъчно работна ръка. Причината вероятно се корени в заплащането, което отвежда и по-ниско квалифицираните работници извън пределите на страната, където за същия тип работа получават по-добри доходи и това им дава възможност да осигурят по-висок стандарт на живот за семействата им.

Глобалният свят, в който живеем предоставя лесен и бърз достъп до информация за хората. В този смисъл както българските стоки и продукти се конкурират на пазара със стоки и продукти от целия свят, така хората получават информация за възможностите за работа не само в страната, но и в чужбина, което логично очертава извода, че заплащането на труда за коя да е професия вече не е тайна. Следва да се разсъждава в посока, че българският работодател се конкурира с работодателите от целия свят, не само по отношение на заплащането, но и по условия за работа и възможности за кариерно развитие.

От голямо значение е обвързването на приема в средните и висшите училища с потребностите от кадри за бизнеса и държавната администрация и то с хоризонт поне от 10-15 години напред. Част от проблема, свързан с липсата на квалифицирани кадри, би могъл да се реши чрез сътрудничество между местната власт и университетите. Би могло да се мисли в посока осигуряване на възможности за реализация на млади специалисти в по-малки населени места, като освен работата, например се осигури възможност да ползват жилище безплатно.

Известно е, че небалансираното регионално развитие представлява риск за националната сигурност. Цитираните по-горе цифри на НСИ показват, че се задълбочава дисбаланса в териториалното разпределение на населението и това има логично

⁷ „Дневник“, „Продължава да намалява броят на медицинските сестри“ https://www.dnevnik.bg/zdrave/2018/01/09/3109108_produjjava_da_namaliava_broiat_na_medicinskite_sestri/

⁸ Btv, Средната възраст на българския учител е 50 години, <https://btvnovinite.bg/bulgaria/srednata-vazrast-na-balgarskija-uchitel-e-50-g.html>

обяснение. Ако разгледаме ситуацията в малките населени места, ще установим, че в голяма част от тях живеят предимно възрастни хора. Силно ограничени са възможностите за работа за по-младите. В много населени места липсват лекари, в немалка част от тях няма и училища. Инфраструктурата се нуждае от сериозни инвестиции. Продължавам да считам, че за да се смекчат неблагоприятните тенденции спешно трябва да се предприемат мерки. Вярвам, че най-работещата мярка, за да се задържат хората в обезлюдените райони, е да се осигури възможност за работа и то с приемливо заплащане. Трябва да се работи целенасочено за привличане на инвестиции и насърчаване на частната инициатива, както и за подобряване на инфраструктурата.

И към момента в страната съществуват множество малки селища, в които липсват услуги като сметосъбиране, няма изградена канализация, липсва съвременна инфраструктура, има проблем с обществения транспорт, поради лошата инфраструктура и малкото потребители на услугата, превозвачите не желаят да обслужват тези курсове.⁹ В много от селата няма лекари и стоматолози. За жалост и в общинските центрове средата на живот е несравнима с тази в големите градове. Бюджетите на тези общини не могат да решат проблемите и на практика в много от случаите местната власт е безсилна. Липсва инвеститорски интерес. В много от тях държавните структури са основния работодател, бизнесът осигурява възможност предимно за сезонна работа в сферата на селското стопанство. Цените на имотите са далеч по-ниски спрямо големите градове, заплащането на труда – също и това създава един порочен кръг, излизането от който става все по-сложно с времето.

Ако ситуацията се запази такава, каквато е към момента в бъдеще тези населени места ще бъдат все по-обезлюдени. Липсващата или неподдържана инфраструктура, поради ограниченост на ресурси, ще изисква още повече средства. Решението е в проучване на потенциала на всеки от регионите в България. Локализиране на центрове за развитие на индустрия, селско стопанство, лека промишленост и т.н. Целенасочено инвестиране на средства от държавата в тези региони.

Продължавам да мисля, че реформа в сферата на местното самоуправление в посока редуциране на броя на общините би спомогнала за положителното развитие на населените места. Иначе казано да започнем да гледаме на населените места като мениджъри – да търсим всички възможности за развитието им, да насърчаваме и чуждия, и българския инвеститор, да подпомагаме малкия и среден бизнес, защото иначе каква перспектива можем да очакваме за населено място, в което живеят предимно възрастни хора, липсват здравно обслужване, няма възможности за работа и наред с това е налице инфраструктура, която има крещяща необходимост от подобряване? Не предприемането на действия може да доведе само до едно – да станем свидетели на задълбочаването на проблемите. Разбира се сливането на общините не трябва да се осъществява механично, а предвид териториалната близост на населените места и възможностите за развитие на новосъздадената община. Окръпняването не просто ще спести разходи и ще намали администрацията, но и ще даде възможност общините да са по-конкурентоспособни, да поддържат и изграждат адекватна инфраструктура, да осигурят качествено административно обслужване. Активността им за създаването на по-добри условия за развитие на местната икономика и привличането на инвеститори, както и откриването на трайни работни места е от решаващо значение за недопускането на тотално обезлюдяване на районите.

⁹ Малки села в региона могат да останат без обществен транспорт, Darik news <https://dariknews.bg/regioni/stara-zagora/malki-sela-v-regiona-mogat-da-ostanat-bez-obshtestven-transport-2157416>

С увереност считам, че повишаването на доходите на населението би спомогнало за решаването на гореописаните проблеми. Насърчаването на раждаемостта и осигуряването на по-добри условия за живот в малките градове и селата без съмнение изискват сериозен финансов ресурс и последователни усилия от страна на държавата. Но само по този начин биха могли да се ограничат неблагоприятните тенденции. За осигуряването на националната сигурност на страната ни е важно в България да има балансирано регионално развитие с благоприятна жизнена среда и възможност за трудова реализация на хората, в противен случай рискуваме в недалечното бъдеще населението да е струпано в шест от големите градове и селищата в непосредствена близост до тях, а останалите райони да продължат да се обезлюдяват.

Литература:

1. Национален статистически институт, Преброяване 2011 <http://www.nsi.bg/census2011/NPDOCS/Census2011final.pdf>
2. Национален статистически институт, Население и демографски процеси през 2018 г. http://www.nsi.bg/sites/default/files/files/pressreleases/Population2018_ZG7X53J.pdf
3. Faktor.bg, Евростат: В България има трайна тенденция за обезлюдяване на селските райони, <https://www.faktor.bg/bg/articles/novini/balgariya/evrostat-v-balgariya-ima-trayna-tendentsiya-za-obezlyudyavane-na-selskite-rayoni>
4. „24 часа“, БАН: Изчезването на българите вече е необратим процес, под 6 млн. у нас през 2040 г. <https://m.24chasa.bg/novini/article/6786607>
5. „Дневник“, „Продължава да намалява броят на медицинските сестри“ https://www.dnevnik.bg/zdrave/2018/01/09/3109108_produljava_da_namaliava_broiat_na_medicinskite_sestri/
6. Btv, Средната възраст на българския учител е 50 години, <https://btvnovinite.bg/bulgaria/srednata-vazrast-na-balgarskija-uchitel-e-50-g.html>
7. Националната сигурност и демографските проблеми на България, проф. д-р Николай Слатински, сп. „Международни отношения“, 2006 г.
8. Нейкова М., Децентрализацията – основен фактор за повишаване на ефективността на управлението, София, 2013 г.
9. Нейкова М., 2012: Въвеждане на второ ниво на местно самоуправление – основна антикризисна мярка, годишник БСУ, том XXVII, Бургаски свободен университет, стр. 311-314
10. Малки села в региона могат да останат без обществен транспорт, Darik news <https://dariknews.bg/regioni/stara-zagora/malki-sela-v-regiona-mogat-da-ostanat-bez-obshtestven-transport-2157416>
11. Dnes.bg Почти 2 млн. българи напуснали България за последните 30 г. <https://www.dnes.bg/obshtestvo/2018/09/22/pochti-2-mln-bylgari-napusnali-bylgariia-za-poslednite-30-g.388602>
12. „Дневник“, Словото на папата: Демографска зима се спусна като ледена завеса над Европа https://www.dnevnik.bg/bulgaria/2019/05/05/3429383_slovoto_na_papata_demografsk_a_zima_se_spusna_kato/